



نظم قراولخانه‌ها

میرزا کریم‌خان سرتیپ

به اهتمام علیرضا دولتشاهی

کتابدار تالار مطالعه کتابخانه ملک

نظم قراولخانه‌ها یکی از نخستین آیین‌نامه‌ها در مورد نظم در ارتش نوین پادشاهی ایران در دوران قاجار است. نویسنده آن، میرزا کریم‌خان سرتیپ فوج فیروزکوهی است. او از دانش‌آموختگان دارالفنون است و در سال ۱۲۷۳ فارغ‌التحصیل شده است. (روزنامه نظامی علمیه و ادبیه، ش ۴، ۲۰ ذیحجه ۱۲۹۳، ص ۱).

نیروی تحت فرمان او در تاریخ ذیحجه سال ۱۲۹۲ ق مأمور اداره قراولخانه‌های دارالخلافه تهران گردید. این نیرو جانشین فوج خلخال، به فرماندهی میرزا علی‌خان سرتیپ سوم، بود (همان، ش ۲، ۶ ذیحجه ۱۲۹۳، ص ۲). این آیین‌نامه به تصویب سپهسالار اعظم رسید و برای اجرا در تمام قراولخانه‌های ممالک محروسه ابلاغ شد. (همان، ش ۴، ۲۰ ذیحجه ۱۲۹۳، ص ۲).

متن این آیین‌نامه در شماره چهارم نشریه روزنامه نظامی علمیه و ادبیه مورخ شنبه بیستم ذیحجه الحرام سنه ۱۲۹۳ ق درج گردیده است. این نشریه نخستین نشریه وابسته به ارتش ایران است و به همت سپهسالار اعظم و سردبیری میرزا عباس‌خان مهندس حضور که از دانش‌آموختگان مدرسه نظامی پاریس بود، توانست نوزده شماره انتشار یابد. (پروین، ناصرالدین، تاریخ روزنامه‌نگاری ایرانیان، ج ۱، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۷، ص ۱۹۱). این نشریه در دوره انتشار خود دست‌کم از دو قطع استفاده می‌کرد. نگارنده به یازده شماره از دوره این

نشریه دسترسی داشته است. در آن مجموعه تا ش ۶ (۵ محرم سال ۱۲۹۴ ق) این نشریه با ابعاد ۲۲/۵×۱۷/۵ و در هشت صفحه منتشر شده است. از ش ۹ (۲۶ محرم سال ۱۲۹۴ ق) این نشریه با ابعاد ۳۴/۵×۲۱/۵ و در شش صفحه انتشار یافته است. این امر گفته ناصرالدین پروین (همان، ص ۲۰۲) را رد می‌کند که قطع این روزنامه را «تنها یک قطع» و با ابعاد ۱۷/۵×۳۲ کتابت آورده است.

هرچند این نشریه وابسته به ارتش بود، ولی بنا بر اظهار خود نشریه تنها بیانگر نظرات ارتش نبوده است. در این مورد در یکی از شماره‌های آن می‌خوانیم:

این روزنامه رسمی و دولتی نیست، بلکه مثل یکی از چندین قسم روزنامه‌های ممالک اروپا و سایر ممالک خارجه است و هر قسم مطلب که مناسب روزنامه باشد در صورتی که خلاف رسم و قانون مملکت نباشد به طبع می‌رسد و برای تصنیف و تالیف و طبع روزنامه مجمع مخصوصی منعقد است.

سبب این که برای اهل شورای کبری و وزراء و عموم صاحب منصبان نظام حسب‌الحکم داده شد این بود که یک نوع همراهی هم از جانب اولیای دولت برای دایر بودن این روزنامه که تازه ایجاد شده به عمل آمده باشد تا سایر مردم بدانند که هرگونه ایجاد و اختراع تازه که برای تربیت عموم اهالی مملکت نمایند از جانب اولیای دولت که همواره طالب ترقیات ملت هستند نهایت همراهی و مرحمت در حق آنها به ظهور خواهد رسید (روزنامه نظامی علمیه و ادبیه، ش ۶، ۵ محرم ۱۲۹۴، ص ۸).

در مورد این نشریه سخن بسیار است، اما این فرصت را مجالی نیست؛ زیرا نیت نه معرفی و بحث پیرامون نقش این نشریه در تاریخ مطبوعات ایران، که قصد معرفی آیین‌نامه مربوط به قراولخانه است.

بر خلاف نظر ناصرالدین پروین که از تنها نسخه‌های این نشریه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه دانشگاه پرینستون یاد کرده‌اند (همان، ص ۱۹۲)، باید خاطر نشان کرد که در کتابخانه و موزه ملی ملک نیز شماره‌هایی از این نشریه وجود دارد (در مجموعه ملک، به شماره ثبت ۷۱۲۶ می‌توان به شماره‌های ۲، ۳، ۴، ۶، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸ این نشریه دست یافت. گفتنی است که از ش ۱۷ دو نسخه موجود است. یکی با وصال، دیگری سالم.



نظم قراولخانه‌ها

فقره اول: در هر قراولخانه باید یک نفر صاحب‌منصب شمشیربند و یک نفر نویسنده و دو نفر طبال و نی‌زن باشد و شیپورچی در قراولخانه‌ها به قسمی گذاشته شود که صدای شیپور آن قراولخانه به شیپورچی دیگر برسد.

فقره دوم: در هر شبانه‌روز یک نفر صاحب‌منصب از سرجوخه (متن: سرجوقه) به بالا سرکشیک و هشت نفر سرباز مشغول قراولی باشند و قراول کردن باید به حالت بدوش‌فنگ یا در راه‌فنگ یا بازوفنگ یا در راست‌فنگ باشد و به‌هیچ‌وجه تفنگ خود را زمین نگذارد و در هر سه ساعت یک مرتبه عوض شود.

فقره سوم (متن: سیم): صاحب‌منصب و سربازان کل قراولخانه باید همیشه تمیز و با لباس در قراولخانه حاضر باشند به‌خصوص قراول کشیک و صاحب‌منصب آنها به‌هیچ‌وجه نباید بی‌لباس یا از قراولخانه خارج شوند مگر در وقت رفتن به مشق که باید کل سربازان سواى قراول‌کردنده به حالت چهار به چهار با صاحب‌منصب رفته مراجعت کنند و به‌هیچ‌وجه متفرق و بی‌نظام نباشند.

چهارم: سربازی که ناخوشی او زیاده از سه روز طول کشد باید به مریض‌خانه برود که مانع سرباز دیگر از مشق و قراولی نشود و اگر ناخوشی مسری باشد به دیگران سرایت نکند.

پنجم: قراولان شب باید در پای چاطمه بخوابند و قراولان روز باید با آن صاحب‌منصب در پای چاطمه همه وقت مستعد و حاضر باشند و قراولخانه را جاروب کرده و تمیز نموده و به قراول بعد بسپارند ولی قراول قراولخانه‌ها و تک‌قراولان نباید تا اول طلوع آفتاب از جای خود حرکت کنند زیرا که کلیه حمل و نقل اموال مسروقه در بین الطوعین می‌شود.

ششم: اسامی صاحب‌منصب و قراولان روز و شب باید در روزنامه روزها نوشته شود تا معلوم آید که وقایع اتفاقیه در کشیک کدام صاحب‌منصب و قراولی کدام سرباز بوده است.

هفتم: سرباز قراولخانه زیاده از پنجاه قدم نباید مست یا سریر یا قمارباز و غیره را بگیرد ولی کمتر از پنجاه قدم باید گرفته به قراولخانه آورده نگاه داشته در روزنامه بنویسد و اگر در خانه‌ای که کمتر از پنجاه قدم باشد سانه‌ای روی دهد که استمداد از قراولخانه بخواهند در

این صورت سربازان کشیک با اطلاع (متن: باطلاع) گزمه به درب آن خانه رفته وقایع اتفاقیه را معلوم کنند ولی داخل خانه نشوند مگر آن که استنباط نمایند که کاری مثل دزدی یا قتل واقع خواهد شد در آن صورت باید به اتفاق سرگزمه داخل خانه شده و آن دزد یا شیریر را گرفته به قراولخانه ببرند.

هشتم: هرگاه شخص محترمی بعد از زدن شیپور با فانوس عبور کند و اسم شب را نداشته باشد قراولی همراه او رفته او را به جایی که می‌رود برساند.

نهم: هرگاه به جهت اهالی شهر از قبیل وضع حمل و ناخوشی و غیره کاری اتفاق افتد که باید از قراولخانه بگذرد قبل از زدن شیپور اگر ممکن است از کدخدای آن محل و الا از بابای محله نوشته‌ای یا به مهر گرفته به صاحب‌منصب قراولخانه بسپارد و در آن نوشته امر اتفاقیه و اسم و رسم آن شخص باید نوشته شود. در آن صورت یک نفر سرباز باید به اتفاق او تا جایی که لازم است رفته مراجعت نمایند.

دهم: چنانچه شخصی با فانوس اسم شب داشته باشد ولی مست بوده شرارت و هرزگی کند باید یک نفر سرباز عقب او رفته جایی که او می‌رود مشخص کند. هرگاه بتواند همان شب و الا فردای آن روز تحقیق کرده و حرکات او را نوشته به درب قراولخانه بچسباند که دیشب چنین کسی در فلان ساعت به این طریق از اینجا گذشته و چنانچه شخص محترم و با فانوس نباشد و هرزگی کند باید او را گرفته در قراولخانه نگاه دارد.

یازدهم: هرگاه نوکر سفارتی مست بوده و هرزگی کند باید قراول او را گرفته همان آن بدان سفارت برده به دست صاحب‌منصب قراول آن سفارت سپرده قبض بگیرد و روزنامه نماید.

دوازدهم: گزمه شهر تا دو نفر ماذون نیست که بعد از زدن شیپور از قراولخانه بگذرد. زیرا که هر سرگزمه محل معین دارد و هرگاه به جهت امری در گردش باشد یقیناً زیاده از چهار پنج نفر خواهند بود.

سیزدهم: روزنامه باید هنگام غروب و شب‌نامه در اول طلوع بدون کم و زیاد داده شود و پای روزنامه را صاحب‌منصب کشیک مهر نماید.

چهاردهم: در شبیه هرگاه خلافی در روزنامه نوشته شود صاحب‌منصب آن کشیک در هر منصبی که هست باید

علامات مشخصه که می‌شناسد اگر در حالت در راه‌فنگ یا بدوش‌فنگ است بازوفنگ کرده دست راست بکشد و اگر در راست‌فنگ است محاذی سینه دست زند.



بیست و یکم: از درجهٔ یآوری به بالا به پیش‌فنگ کند ولی از برای شاهزادگان عظام و وزرای فخام و امراء تومان و آجودان‌باشی کل همهٔ سربازان (متن: سرباز) باید برخیزند و قراول کرده احترام نظامی به عمل آورد.

بیست و دوم (متن: بیست و دویم): به جهت گذشتن جناب اشرف سپهسالار اعظم می‌بایست سربازان کلاً در پشت سر قراول کرده حاضر شده به یک صف ایستاده و سرباز کرده سلام دهد و به همین حالت بایستند تا ده قدم از قراولخانه بگذرند.

بیست و سوم (متن: بیست و سوم): به جهت گذشتن اعلیحضرت اقدس همایونی (متن: همیون) شاهنشاهی روحنا و ارواح العالمین فداه باید کل سربازان قراولخانه حاضر و به حالت بدوش‌فنگ یا در راست‌فنگ بایستند و صاحب‌منصب آن قراولخانه دو قدم پیش از صف اول در وسط ایستاده فرمان پیش‌فنگ دهد طبال و نی‌زن و شیپورچی سلام زده به همین حالت ایستاده تا موکب همایونی پانزده قدم بگذرند.

بیست و چهارم: به جهت احترام شریعت مقدسهٔ اثنا عشریهٔ اسلام قراول هر قراولخانه باید به محض شنیدن صدای اذان رو به قبله ایستاده به پیش‌فنگ کند و تا اذان تمام نشود بدوش‌فنگ ننماید.

لباس سربازی پوشیده یک شبانه‌روز با تفنگ مشغول قراولی باشد. اطلاع این فقره را هر سربازی بدهد تا یک ماه از قراولی معاف است.

پانزدهم: هرگاه در قراولخانه امری اتفاق افتد که سربازان آنجا کفایت انجام آن امر را نکنند فوراً شیپور یا طبل حاضرباش بزنند و قراولان قراولخانهٔ دیگر به محض شنیدن صدای طبل و شیپور جز آن قراول کرده و طبال و نی‌زن قراولخانه با تفنگ به امداد آن قراولخانه بروند.

شانزدهم: چنانچه کسی اسم شب داشته باشد ولی از حالت او معلوم شود که آدم درستی و از اهل آن محل نیست سربازی از قراولان شب باید متعاقب او برود چنانچه به قراولخانهٔ ثانوی نرسیده به جایی رود تکلیف آن سرباز است که قدری مکث نماید شاید چیزی استنباط کند و اگر زمان مکث به طول انجامید و چیزی معلوم نشد باید مراجعت کرده به قراول کرده اطلاع دهد که متوجه آن مکان باشد و اگر از قراولخانهٔ ثانوی گذشت سرباز متعاقب باید به سرباز قراول آنجا اطلاع دهد که سربازی از عقب او برود تا محلی که می‌رود معین کند.

هفدهم: هر قراولی که معلوم شود طمع در اسباب یا قبول رشوه از محبوس خود کرده مستحق سبب تازیانه و صاحب منصب آن در هر درجه که هست یک درجه تنزل خواهد کرد.

هجدهم: طریق مست بردن یا شیریر و غیره اگر در شب گرفته شده قبل از طلوع آفتاب و اگر در روز گرفته شده یک ساعت از شب رفته. اگر یک نفر است دو نفر سرباز و اگر دو نفر است چهار نفر و قس علی هذا. سربازان هم‌ره او را به میان گرفته با حالت در راست‌فنگ محترمانه بدون سؤال و جواب او را به محلی که باید ببرند برسانند که در امتداد راه تحقیق به جهت آن شخص حاصل نشود.

نوزدهم: در احترامات نظامی. سربازان قراولخانه نباید در جلو و اطراف قراولخانه بنشینند و همچنین نگذارند که خارجی به قراولخانه بیاید و کسبه در جلو قراولخانه کسب کنند.

بیستم: باید سرباز جمع صاحب‌منصبان را مثل صاحب منصب فوج خود داند و از درجهٔ نایبی الی سلطانی به